

Ewa Kiziewicz

główny specjalista w Biurze Rzecznika Ubezpieczonych

Wyczerpanie sumy gwarancyjnej - kiedy wytoczyć powództwo?

Podstawa wytoczenia powództwa

Z uwagi na wagę problemu, zagadnienie wyczerpywalności sumy gwarancyjnej w umowie ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych było wielokrotnie analizowane zarówno przez praktyków rynku ubezpieczeniowego, jak i przedstawicieli doktryny pod kątem możliwości ewentualnego otrzymywania przez poszkodowanych dalszych świadczeń pomimo wyczerpania się sumy gwarancyjnej. Z uwagi na złożoność problemu został on poddany pod ocenę Sądu Najwyższego w kontekście możliwości dalszego wypłacania świadczenia zarówno na podstawie art. 357¹ k.c., zgodnie z którym *„Jeżeli z powodu nadzwyczajnej zmiany stosunków spełnienie świadczenia byłoby połączone z nadmiernymi trudnościami albo groziłoby jednej ze stron rażącą stratą, czego strony nie przewidywały przy zawarciu umowy, sąd może po rozważeniu interesów stron, zgodnie z zasadami współzycia społecznego, oznaczyć sposób wykonania zobowiązania, wysokość świadczenia lub nawet orzec o rozwiązaniu umowy. Rozwiązując umowę sąd może w miarę potrzeby orzec o rozliczeniach stron, kierując się zasadami określonymi w zdaniu poprzedzającym”*. Przedstawiciele doktryny nierzadko podnoszą, iż przepis ten reguluje kwestie związane z umownymi stosunkami zobowiązaniowymi (por. M. Serwach, E. Kowalewski, *Klauzula rebus sic stantibus a podwyższenie sumy gwarancyjnej w ubezpieczeniach odpowiedzialności cywilnej*, „Rozprawy Ubezpieczeniowe” 2006, nr 1). Podnoszą także, iż z przepisu tego wynika, że jego zastosowanie uwarunkowane jest zajściem ściśle określonych przesłanek, które w przypadku wyczerpania się sumy gwarancyjnej nie zachodzą. Przede wszystkim wyczerpania się sumy gwarancyjnej nie można oceniać w kategoriach nadzwyczajnej zmiany stosunków, których strony umowy nie mogły przewidzieć w chwili zawierania umowy, jak również tego, iż spełnienie przez dłużnika zobowiązania wiązałoby się z nadmiernymi trudnościami. Przeciwnicy możliwości zastosowania art. 357¹ k.c. w odniesieniu do wyczerpania sumy gwarancyjnej podnoszą, iż brzmienie powyższego przepisu wskazuje, iż dotyczy on wyłącznie stosunków pomiędzy stronami umowy, osoba zaś poszkodowana stroną umowy nie jest. W konsekwencji nie ma podstaw stosowania tego przepisu w zakresie umowy ubezpieczenia OC.

Stanowisko Sądu Najwyższego

Wobec złożoności problemu skutków wyczerpania się sumy gwarancyjnej w umowie ubezpieczenia OC zaistniała potrzeba rozstrzygnięcia go przez Sąd Najwyższy. W rezultacie, wbrew stanowisku osób kwestionujących możliwość zastosowania art. 357¹ k.c., w uchwale z dnia 29 grudnia 1994 r. (sygn. akt III CZP 120/94), Sąd Najwyższy kwestionując możliwość zmiany stosunku ubezpieczenia OC na podstawie art. 358¹ § 3 k.c. dopuszcza jednak taką możliwość na podstawie art. 357¹ k.c. Sąd bowiem w dalszej części sentencji stwierdził, iż w wyjątkowych przypadkach możliwe jest zastosowanie art. 357¹ k.c. w sprawach o świadczenia z obowiązkowego ubezpieczenia OC w sytuacji wyczerpania sumy gwarancyjnej. Również w uchwale z dnia 31 maja 1994 r. (sygn. akt III CZP 74/94) Sąd Najwyższy wskazał na taką możliwość. Podobną opinię Sąd Najwyższy wyraził w uchwale z dnia 26 listopada 1991 r. (sygn. akt III CZP 122/91), w której stwierdził, iż „w sprawach o odszkodowanie z umowy ubezpieczenia, w której określono górną granicę odpowiedzialności zakładu ubezpieczeń, dopuszczalne jest stosowanie art. 357¹ § 1 k.c.” (obecnie art. 357¹ k.c.). Stanowisko prezentowane przez Sąd Najwyższy w powyższej uchwale wzbudziło krytykę wśród przedstawicieli doktryny. Znalazło to odzwierciedlenie m.in. w formułowanych przez nich glosach krytycznych (por. glosy do uchwały z dnia 26 listopada 1991 r., sygn. akt III CZP 122/91 – M. Nesterowicz, „Przegląd Sądowy” 1993, nr 7-8, s. 81; A. Szpunar, „Państwo i Prawo” 1992, nr 12, s. 113; A. Brzozowski, „Państwo i Prawo” 1992, nr 12, s. 11). Jednakże zdaniem Rzecznika Ubezpieczonych dzielającego stanowisko prezentowane w orzecznictwie Sądu Najwyższego, regulacja zawarta w art. 357¹ k.c. może być stosowana również w stosunku do umów ubezpieczenia OC m.in. dlatego, iż poszkodowanemu przysługuje bezpośrednio roszczenie do zakładu ubezpieczeń (*actio directa*). W opinii Rzecznika argumentacja Sądu Najwyższego w pełni zasługuje na akceptację. Z posiadanych przez Rzecznika informacji wynika, iż w ostatnim czasie także linia orzecznictwa sądów powszechnych coraz częściej potwierdza możliwość zastosowania art. 357¹ k.c. w przypadku świadczeń z tytułu umowy ubezpieczenia OC wobec zagrożenia wyczerpaniem się sumy gwarancyjnej.

Warunki wytoczenia powództwa

Trzeba jednak pamiętać, iż art. 357¹ k.c. stanowiący podstawę do ukształtowania stosunku prawnego łączącego poszkodowanego z ubezpieczycielem stanowi, iż „sąd może po rozważeniu interesów stron, zgodnie z zasadami współżycia społecznego, oznaczyć sposób

wykonania zobowiązania, wysokość świadczenia lub nawet orzec o rozwiązaniu umowy”. Dla zastosowania tego przepisu istotne jest więc, by powództwo o oznaczenie sposobu wykonania zobowiązania wynikającego z umowy ubezpieczenia OC zostało wytoczone wówczas, gdy stosunek ubezpieczenia jeszcze istnieje, zatem jeszcze przed wyczerpaniem się sumy gwarancyjnej. Jeśli bowiem odpowiedzialność ubezpieczyciela już ustanie ze względu na wyczerpanie się sumy gwarancyjnej, obowiązek zakładu ubezpieczeń do świadczenia na rzecz poszkodowanego wygaśnie; w konsekwencji więc nie będzie już możliwe orzeczenie o kształcie tego zobowiązania. Orzeczenie sądu bowiem ma określić sposób dalszego wykonywania zobowiązania, a więc zmodyfikować istniejący stosunek prawny. W przypadku umowy ubezpieczenia OC modyfikacja polega na przedłużeniu trwania stosunku zobowiązaniowego, aby wyeliminować zagrożenie rażącą stratą dla poszkodowanego w wyniku nadzwyczajnej zmiany stosunków. Pamiętać także trzeba, iż ciężar udowodnienia w postępowaniu sądowym, iż zaszły przesłanki umożliwiające zastosowanie art. 357¹ k.c., a więc nadzwyczajną zmianę stosunków, zagrożenie rażącą stratą, niemożność przewidzenia wpływu zmiany stosunków na wykonanie zobowiązania spoczywa na tej osobie, która wytacza powództwo o zmianę kształtu stosunku zobowiązaniowego. Należy także wykazać związek przyczynowy pomiędzy zmianą stosunków a zagrożeniem stratą. W tym przypadku ciężar dowodu spoczywa na poszkodowanym, którego celem jest uzyskanie prawa do dalszych świadczeń poprzez podwyższenie sumy gwarancyjnej w ubezpieczeniu OC, do wysokości której zakład ubezpieczeń będzie ponosił odpowiedzialność gwarancyjną. Jednocześnie warto pamiętać, iż art. 357¹ k.c. ustanawia tzw. prawo sędziowskie, stąd sąd nie jest związany żądaniem pozwu co do sposobu ingerencji w stosunek zobowiązaniowy, a decyzję o zmianie zobowiązania i kształcie tej zmiany sąd podejmuje niezależnie od woli poszkodowanego (por. P. Machnikowski, (w:) E. Gniewek (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2006, s. 518).